

Részletes szakmai zárójelentés az OTKA által T 048584-számon támogatott A középkori kánonjogi gyűjtemények és az európai *ius commune* pályázat eredményéről

Pályázati idő minden éves szakaszát önértékelésünk szerint az ütemtervben foglaltaknak megfelelően, sőt több esetben jóval várakozásainkat meghaladva sikerült teljesíteni. A projekt céljainak teljesülését, a tudományos eredményeket, azok közzétételét, hasznosítását és a tudományos utánpótlás nevelésbe való hazai és nemzetközi beépülését a következőkben foglalhatjuk össze:

I. A projekt munkatervében vállalt célok teljesülése

A középkori kánonjogi gyűjtemények és az európai *ius commune* című kutatási programot négy fő téma köré csoportosítottuk: 1) A gregoriánus és más, *Decretum Gratiani* (1140) előtti 11-12. századi kánoni joggyűjtemények összehasonlító szövegkritikai analízise, mely leginkább az egyes gyűjtemények összeállításához felhasznált kánoni anyag római jogi, patrisztikus és pápai dekretális forrásaira terjed ki, egyúttal kitér az egyetemes jellegű gyűjtemények magyarországi használatának és befolyásának az elemzésére; 2) A dekretisztika és dekretalisztika szerepének vizsgálata az európai *ius commune*-ban, különös tekintettel az egyes egyházmegyék bíróságainak gyakorlatára és a regionális zsinatok szövegére kifejtett hatására, széles európai összehasonlításban; 3) A jogtudó értelmiség kánonjogi kultúrája a középkorban, sajátosan is az esztergomi káptalan könyvkultúrájára és tagjainak külföldi jogi tanulmányaira; 4) Egy kánonjog-tudománytörténeti kutatást segítő adatbázis létrehozása. A program nemzetközileg elismert – alapkutatást megvalósító – új tudományos eredményei lehetővé tették, hogy a legtöbb új eredményt feltáró részterületére önálló kutatási programot alapozzunk, *A középkori kánonjogi gyűjtemények szövegfejlődése* címmel, mely elnyerte az OTKA támogatását (K 73574 –es számon: 2008-2011).

A programot – mely mind a négy fő témában kiemelkedő eredményt ért el – integránsan beillesztettük a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Posztgraduális Intézetében folyó doktori képzésbe, valamint a hazai és nemzetközi szakmai konferenciákon, előadásokon, kurzusokon és publikációkon keresztül a szélesebb hazai és kiemelten, a nemzetközi középkori kánonjogi és *ius commune* kutatásokba. A program futamidejének záró rendezvénye a *XIII International Congress of Medieval Canon Law* megrendezése volt az esztergomi Szt. Adalbert Központban 2008. augusztus 3-9-ig, amelyen a nemzetközi szakma legrangosabb képviselői előtt történt meg a program eredményeinek bemutatása Szuromi Szabolcs és Körmeny Kinga részéről.

II. A projekt tudományos eredményei

1. *A gregoriánus és más, Decretum Gratiani (1140) előtti 11-12. századi joggyűjtemények összehasonlító szövegkritikai analízise*: A kánonjogtörténet tudomány kiemelkedő klasszikusai, Friedrich MAASEN († 1900), Friedrich VON SCHULTE († 1914), vagy Paul FOURNIER († 1935) és Gabriel LE BRAS († 1970) munkáikban következetesen alkalmazták az úgynevezett „zárt irodalmi mű” elméletet, hosszútávra meghatározva ezzel a kánonjogi forrástörténeti kutatások módszertani alapját. Az utóbbi két évtized szövegkritikai vizsgálataiban azonban egyre inkább rávilágítanak arra, hogy a szó modern értelmében vett irodalmi alkotás kategóriája nem alkalmazható sajátos értelemben a jogi gyűjteményekre. Ezek a művek folyamatosan bővültek, újabb és újabb elemek beépülésével. Manlio BELLOMO a római jogi gyűjtemények és tankönyvek elemzése nyomán arra a következtetésre jutott, hogy ezekkel a művekkel kapcsolatosan meghaladottnak kell tekinteni a hagyományos „zárt irodalmi mű” elméletet. Bellomo professzor álláspontja hasznosnak bizonyult a kánonjogi művek szövegkritikai elemzéséhez is. Ez a megközelítés nagy segítséget jelent a *Decretum Gratiani* (1140) szövegtanúi közötti eltérések magyarázatára. A kutatási programunkban feltárt tények

alapján bizonyos, hogy a folyamatosan fejlődő mű elméletet (vö. „work in progress”) már a korábbi, 11. századi kánonjogi gyűjteményekre is alkalmazhatjuk. Szem előtt tartva a kánonjognak, mint „szent jog” sajátosságait, át kell értékelnünk az egyes kánoni gyűjtemények és recenziók egymáshoz való viszonyát, és hagyományos rendszerezését. A program során a legfontosabb nyugati kánonjogi gyűjtemények kéziratos, szövegkritikai és tartalmi elemzésére fordítottuk a figyelmünket. Ennek alapján vizsgáltuk a *Collectio Dionysio-Hadriana*-t, a *Decretales Pseudo-Isidoriana*-t, a *Decretum Burchardi Wormatiensis*-t, a *LXXIV titulos digesta*-t, a *Collectio Canonum Anselmi Lucensis*-t, és Chartres-i Ivo kánonjogi gyűjteményének szövegcsaládjait. Az ún. pre-gratianusi kánongyűjtemények analízise alapján összegzett új eredmények közül kiemelkedik a primási jogkör *Decretales Pseudo-Isidoriana*-ban szereplő formája és a toledói primás jogköre közötti párhuzam azonosítása (vö. 2006). A 687-ből származó toledói érsekhez intézett hiteles pápai levél vizsgálata a primási jogintézmény megalapozásának és kifejlődésének kiemelkedő bizonyítékát tárta fel. Ez a forrástörténeti eszközökkel elért új tudományos eredmény a Horst FUHRMANN által kifejtett megállapításokat is új megvilágításba helyezi. De további előrevívő megfigyeléseket tettünk a *Decretales Pseudo-Isidoriana* magyarországi hatása értelmezése tekintetében is. Hasonlóan fontos új szempontok kerültek felszínre a *Decretum Burchardi* klerikusokkal kapcsolatos fegyelmi anyagának vizsgálatakor (vö. 2007). Nyilvánvaló, hogy a program legfontosabb és nemzetközi érdeklődésre számot tartó eredményei a Luccai Anselm és Chartres-i Ivo kánonjog gyűjteményeivel és szövegtanúikkal, valamint a felhasznált forrásaikkal kapcsolatosan tett megállapításaink. A Bibliotheca Apostolica Vaticana-ban, Modena-ban, Firenzében, Velencében, Bolognában, Milánóban, Nápolyban, Párizsban, Madridban, Münchenben, Berlinben, Brüsszelben, Strasbourgban, Amiens-ben, Angers-ban, Orléans-ban, Edinburgh-ban, Londonban, Cambridge-ben, Oxfordban, Zürichben, Koppenhágában, Szentpéterváron és Madridban végzett kodikológiai és paleográfiai kutatásaink alapvető új tényeket tártak fel a kánonjogi gyűjtemények keletkezésének körülményeiről. Ezek közül a legfontosabb, hogy Ivo kánonjogi munkáját ennek nyomán nem három önálló műként rendszereztük, hanem három szövegcsaládként. A kifejezéssel azt igyekszünk jelezni, hogy a különböző terjedelmű és szerkezetű munkák közötti hasonlóság és kölcsönhatás jelentősebb annál, mint amit három önálló mű indokolna. A gyűjtemények tartalmi analízisében nagy segítséget jelentett az Universidad Las Palmas, Ciencias Jurídicas gazdag mikrofilm gyűjteményének a használata, valamint az Università della Santa Croce (Róma) könyvtára, továbbá a patrisztikus és biblikus források azonosításában a St. Michael's Abbey (Silverado, CA) kiemelkedő gyűjteménye.

1/2. Az egyetemes jellegű kánonjogi gyűjtemények magyarországi használatának és befolyásának az elemzése: A középkori hazai kánonjogi könyvkultúra áttekintésének fontosabb vonásait már Bónis György és mások megrajzolták. A kutatások eddig főképp az általános magyar jogi műveltség oldaláról közelítették meg a kérdést, nem pedig az egyetemes kánonjogtörténet eredményein keresztül. Abban, hogy ezidáig átfogó haza középkori kánonjogi forrás és irodalomtörténet még nem született, kétségtelenül közrejátszott a Magyarországon keletkezett, vagy használt középkori kánonjogi kódexek pusztulása, a fennmaradt ilyen jellegű kódexek csekély száma is. Nem csupán az illető országok esetleg intenzívebb középkori kánonjogi élete, hanem a fennmaradt emlékek nagyobb száma is magyarázza, hogy egyes kisebb európai népek – pl. Ausztria, Portugália – középkori kánonjogi tudománytörténetében újabban érett összefoglaló művek megjelenésének lehetünk tanúi. A magyarországi egyházi könyvtárak kódexállományának számbavétele és az utóbbi idők szisztematikus töredékkutatása (a töredékek származási és használat helyével kapcsolatban nem ritkán előforduló adathiány ellenére is) hozzájárult a középkori hazai kánonjogi könyvhasználatról alkotott kép gazdagításához. Ezek a kutatások elsősorban a következő pontokon tűnnek eredményesnek: 1. A *Decretum Gratiani* előtti kánonjogi

könyvhasználat tárgyi emlékeinek száma növekszik. 2. A 12-13. század fordulója körüli kánonjogi tudományosság magyarországi jelenléte valószínűsíthetően új vonásokkal gyarapodik. 3. A 13. század második felétől a középkor végéig terjedő időszakra nézve a gyakorlati műfajok túlsúlyáról alkotott – és a kánonjogi könyvhasználat akkori európai jellegzetességeinek megfelelő – kép tisztulni látszik: a kor magas tudományos szintű kánonjogi műveinek az eddig feltételezettnél valamivel erőteljesebb haza használata valószínűsíthető. Erre kiemelkedő példa *Nágyosi Gáspár*, veszprémi kanonok kódexe, mely *Panormitanus Liber Extra*-hoz írt kommentárjának kivonatát tartalmazza. 4. Különös figyelmet érdemelnek a késő középkori magyarországi, leginkább egyházmegyei zsinatok neve alatt fennmaradt szövegek, amelyet néhány kéziratos kódexünkben fellelhetünk, mint az *Esztergomi Szinodális Könyv*.

2. *A dekretisztika és dekretalisztika szerepének vizsgálata különös tekintettel a regionális gyakorlatra és szövegekre kifejtett hatásuk tekintetében, valamint a kánonjog és a ius commune kapcsolata:* A dekretalisztika vizsgálatának kiinduló alapja a Gratianus kutatás. Az eltelt két évtized kutatásai alapvetően a 'redakciótörténet' területén mozogtak. Elsősorban tehát a fennmaradt szövegverziók kifejlődésének lépcsőfokaira és egymáshoz való viszonyára keresték a választ az egyes kutatók. Ennek nyomán került az érdeklődés középpontjába a *Decretum* 'két redakciójáról' alkotott felfogás, melyből az első 1140-re már biztosan elkészült. A tudományos vizsgálat 1999-ben a Sankt Gallen-i kézirat (Sg) felé fordult. Winroth professzor 2001-től visszatért ahhoz a nézethez, hogy a rövidebb szövegváltozatot tartalmazó kéziratok nem a szöveg korai állapotát tükrözik, hanem későbbi rövidítmények. Programunk vizsgálati eredményei az IDEC (Instituto de Derecho Europeo Clásico) kutatási munkájához kapcsolódtak hozzá, és Gratianus *Decretuma* egyes *questio*-it szövegkritikailag szisztematikusan feldolgozó analízisét végezték el. Ennek alapján nincs kellő alap a sankt gallen-i kézirat szövegváltozatának, mint a tartalmában és szerkezetében jelenleg ismert legrégebbi *Decretum Gratiani* verzióinak a megkérdőjelezésére. Ez viszont nem jelenti azt, hogy az Sg kézirat - vagy verzió – bizonyíthatóan magára Gratianus-ra menne vissza. Az IDEC-cel való együttműködésnek köszönhetően a kutatási programunk keretében kerültek publikálásra a téma nemzetközileg legelismertebb kutatóinak – Jose Miguel Viejo-Ximénez, Orazio Condorelli, és Anne Duggan – mértékadó tudományos eredményei. Ehhez a témához kapcsolódik a középkori kánonjog és a *ius commune* összefüggése. Ez jelenti egyfelől néhány – a civiljog által recipiált – jogelméleti kérdésnek a kifejtését, másfelől azoknak a forrásoknak az elemzését, amelyek mind a mai napig befolyásolják a nemzetközi jogot, így beható vizsgálatuk komoly segítséget jelent a kortárs nemzetközi jogi problémák megértésére és feloldására. Ezen a területen is jelentős kutatási eredményt tudott felmutatni a kutatási programunk, különös tekintettel a „publicatio” és „promulgatio” fogalma és intézménye közötti különbségtétel kialakulásának analízisével (vö. Szuromi Sz.A. 2008), illetve a kánonjogi gyökerekre visszamenő jogi személy jellegzetességeinek és magánjogi jelentésének vizsgálatával. Az Európai Unió jogrendjében nincs egységes jogi személy fogalom, annak szabályozása az egyes tagállamok hatásköre, másrészt viszont az Európai Unió maga sem jogi személy. Ez nehezíti a nemzetközi jogi és gazdasági életben való szerepét, épp ezért az Európai Parlament évek óta keresi a megoldást arra, hogy a jelenlegi megosztott jogalanyisághoz képest az Unió egy egységes jogi személyként jelenjen meg és legyen a különböző nemzetközi szerződések részese. Éppen ezért Ferenczy Rita programunk keretében végzett alapkutatásai nemzetközi szinten járulnak hozzá egy átfogó, jogi személyekkel kapcsolatos koncepció kialakításához. Ehhez hasonló komoly nemzetközileg elismert eredményt tudhat magáénak az ún. középkori konkordatárius jogi források vizsgálata, hatásuk az újabb és legújabb kor nemzetközi jogára. Ebben a témában szintén a téma világviszonylatban legelismertebb szakértői bevonásával készítettük el a program keretében azt a monográfiát (vö. *Concordatory Law*, 2008: Erdő P., B. Ardura, J.M. Viejo-

Ximénez, B. Esposito, Szuromi Sz.A.), amely 40 év után az első alapvető és meghatározó forrása lehet a nemzetközi jogi források értelmezésének a jogi, és a diplomata-képzésben egyaránt.

3. *A jogtudó értelmiség kánonjogi kultúrája a középkorban, sajátosan is az esztergomi káptalan könyvkultúrájának a vizsgálata:* A program ezen témakörét monografikus jelleggel dolgozta fel Körmeny Kinga, amihez felhasználta az elmúlt harmincöt évben ezen a téren végzett aprólékos részletkutatásait és rendszerező elemzéseit. Az így megszületett teljesen új tudománytörténeti eredmény a magyarországi klérus műveltségének megismerése terén hézagpótló. Az adatokban gazdag, számos új eredményt ismertető, világos szerkezetű munkája, a következetesen érvényesített munkamódszer és a feltárt tények körültekintő kezelése példaértékű, és további alapkutatások kiindulása lehet. A kutatási munka legfontosabb eredményei a székesegyházi kanonokok iskolázottságának és műveltségének részletes feltárása a vizsgált időszakban; az egyetemi tanulmányok végzése és a székeskáptalani javadalmak közötti az összefüggések feltárása; részletesen elemzést nyújt az esztergomi szentszéki bíróságon az érseket hivatalból helyettesítő bírőról, az általános helynökökről, műveltségükről és könyveikről; valamint kitér az esztergomi zsinatok egyetemjárt bíróinak bemutatására. Körmeny munkájának különleges értéke a jövőbeni kutatások számára az a kritikai statisztikai összegzés, amely a vizsgált időszak egyetemjárt esztergomi kanonokjait és könyveiket tartalmazza.

4. *A kánonjog-tudománytörténeti kutatást segítő adatbázis létrehozása:* A kánonjog oktatásának és tudományos kérdéseinek megértéséhez elengedhetetlen az egyetemi képzésben megjelent módszerek rendszerezése, bemutatása, valamint – mivel a haza kánonjogi tudománytörténetéig mindmáig adós a legmeghatározóbb magyar kánonjoggal és kánonjogtörténettel foglalkozó személyek megismertetésével – a Magyarországon ezen a tudományterületen tudományos fokozatot szerzett személyek tudományos munkájának adatbázis formában történő összegzése. Az évszázadok alatt különböző módszerek születtek a felhalmozódott joganyag sajátosságainak oktatására és alkalmazásának elsajátítására. Ez eredetileg a *Decretum Gratiani* (1140) olvasására és annak *kazuisztikus magyarázatára* terjedt ki, amely után kapott csak helyet a konkrét jogi szöveg és az Egyház tanításához való kapcsolatának, illetve a benne található jogi elveknek a kifejtése. A kazuisztikus módszerrel szemben a *szisztematikus magyarázat*, vagy más néven filozófiai módszer igyekezett a különböző korokban keletkezett önálló jogszabályokat – kánonokat – visszavezetni a kánonjog általánosabb szabályaira és elveire. Ennek köszönhetően az adott kánon a premisszák, az azok között lévő viszony és a belőlük származó következmények alapján került ismertetésre. Ez a módszer különféle kánonjogi kézikönyvek megszületéséhez vezetett. Létezett még az úgynevezett *történeti módszer*, amely lényegében az egyes jogszabályok vagy kánonok forrásainak aprólékos ismertetésére, az egyes egyházi jogintézmények fejlődésének bemutatására épült, átfogó képet adva ezzel az elemzett kérdés éppen aktuális kánonjogi helyzetéről. A negyedik módszer az *egzegetikus*, vagy *analitikus módszer*, amely az egyes jogszabályokon és kánonokon végig haladva, azok szövegét elemzi és glosszákat, jegyzeteket, továbbá kommentárokat kapcsol hozzájuk magyarázatként. A kánonjogban a dekretisztikával megjelenő értelmezési módszerek bemutatását önálló tanulmány formájában összegeztük (vö. *Az egyházi jogi oktatás és kutatás a Pesti Egyetem szemináriumi rendszerének létrejöttétől*, in *Studia dedicata seminariis universitatis. Tanulmányok az egyetemi szemináriumokról* (Bibliotheca Iuridica, Miscellanea 19), Budapest 2006. 140-148.), a magyar kánonjogászok tevékenységét pedig két adatbázis formájában tettük hozzáférhetővé. Az egyik „Magyar kánonjogi bio-bibliográfia” címmel azokat a személyeket sorolja fel, akik 1905 után a *Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán* tudományos fokozatot szereztek és fokozatszerzésük után is aktív, publikációkban megjelenő kutatói tevékenységet folytattak. Az adatbázis a további kutatás eszköze kíván lenni, felsorolva a legfontosabb személyhez kötődő

adatokat: születési hely, év; halálozási dátum; egyházmegye; tudományos fokozat és megszerzésének helye/ideje; jelentősebb beosztások; tudományos publikációk és a rájuk vonatkozó irodalom (vö. *Magyar kánonjogi bio-bibliográfia* [szerk. SZUROMI Sz.A.]: <http://www.kjpi.ppke.hu/bio.html>). A második adatbázis a Hittudományi Kar Kánonjogi Tanszékén benyújtott licenciátusi és doctorátusi (laurea) dolgozatokat sorolja fel 1905-től 2008-ig, éves és személyi bontásban (vö. *A Hittudományi Kar Kánonjogi Tanszékén benyújtott licenciátusi és doctorátusi (laurea) dolgozatok 1905-től* [szerk. SZUROMI Sz.A.]: <http://www.kjpi.ppke.hu/bio.html>).

III. Az eredmények közzététele

A programban elért tudományos eredmények közzététele folyamatosan történt, szisztematikus formában, melynek négyfajta módját különböztethetjük meg: 1) Különböző méretű tudományos szimpóziumok, konferenciák és kongresszusok keretében; 2) Írott tanulmány, gyűjteményes kötet, monográfia formájában; 3) Tudományos társasági ülés részeként; 4) Rövid beszámoló formájában a Kánonjogi Posztgraduális Intézet honlapján (vö. <http://www.kjpi.ppke.hu/>).

1. Előadások: Mivel az éves részjelentések tartalmazzák az egyes előadások felsorolását, itt csak a legfontosabb tudományos fórumokra utalunk. A PPKE által szervezett tudományos szimpóziumok közül – melyeken a hazai szakmai közönség előtt ismertettük a kutatási program részeredményeit – kiemelkedik a KJPI februári Nemzetközi Tanulmányi Napja (minden év február), a Magyar Kánonjogi Társaság Konferenciája (évente kétszer), és a Kánonjogi Kerekasztal Konferencia (félévente egyszer). Ezen túlmenően külön kell említeni *MEDIEVAL CANONICAL SOURCES AND COLLECTIONS UP TO THE DECRETUM GRATIANI* előadássorozatot, amelyet 2005-ban kifejezetten a részeredmények nemzetközi megismertetésére, valamint a külföldi kutatók programunkhoz kapcsolódó eredményeinek bemutatására szerveztünk meg. Külföldön éves rendszerességgel ismertettük a programunk által feltárt új adatokat a Leeds-ben, július legelején megrendezett *INTERNATIONAL CONGRESS OF MEDIEVAL HISTORY* ülésein, valamint ugyancsak évente a szakmai közvélemény előtt Rómában és Párizsban. A legrangosabb nemzetközi fórumot a *XIII INTERNATIONAL CONGRESS OF MEDIEVAL CANON LAW [Esztergom]* (2008. augusztus 3-9.) és a *XIII CONGRESSO INTERNAZIONALE DI DIRITTO CANONICO [Velece]* (2008. szeptember 17-21.) jelentette, azaz a kánonjogtudomány két világkongresszusa. Ezek közül az előbbinek kutatási programunk lehetett a házigazdája, amely önmagában is a legmagasabb elismerése az elmúlt négy év tudományos munkájának, hiszen ennek keretében százötven résztvevő jelenlétében nyolcvanhat szakmai előadásra kerülhetett sor.

Az éves részjelentések tartalmazták a 2005-2007-ig megtartott konferencia előadásokat, így alább csak a 2008. évi előadásokat soroljuk fel tételesen: Szuromi Sz.A., *La riforma della vita dei canonici: OMMEMORAZIONE DEL 25° ANNIVERSARIO DELLA PROMULGAZIONE DEL NUOVO CODICE DI DIRITTO CANONICO* [Roma] (2008. március 12.); Szuromi Sz.A., *Card. A. M. Stickler mint kánonjogász: KÁNONJOGI KERESZTAL KONFERENCIA IV.* [Budapest, PPKE] (2008. március 17.); Szuromi Sz.A., *Kodifikáció a latin egyházban: HUSZONÖT ÉVES AZ ÚJ EGYHÁZI TÖRVÉNYKÖNYV* [Budapest, PPKE KJPI] (2008. március 31.); Szuromi Sz.A., *Az egyházi perek időtartama: EGYHÁZMEGYEI BÍRÓSÁGI HELYNÖKÖK SZIMPÓZIUMA* [Szeged] (2008. április 26.); Ferenczy R., *A középkori ius commune kutatás új eredményei – kritikai áttekintés* – [Budapest, PPKE] (2008. május 5.); Szuromi Sz.A., *Remarques concernant la nécessité de la promulgation de la loi ecclésiastique* [Paris] (2008. május 9.); Szuromi Sz.A., *An important canonical bond in the ecumenical endeavor between the Eastern and Latin churches: the Canones apostolici: IUS CANONICUM ET IUS ECCLESIASTICUM* [Budapest, PPKE KJPI - Klaus Mörsdorf Studium für Kanonistik]

(2008. május 13.); Szuromi Sz.A., *Az egyházi házasságra vonatkozó előírások történetének vázlatja: A HÁZASSÁG INTÉZMÉNYÉNEK VÉDELME EGYKOR ÉS MA* [Budapest, PPKE] 2008. május 14.); Szuromi Sz.A., *Az egyházi temetés, mint a lelkek üdvösségének a szolgálata – megjegyzések a hatályos temetési fejelemhez: A MEGSZENTELÉS FELADATÁNAK GYAKORLÁSA* (a Magyar Kánonjogi Társaság konferenciával egybekötött tudományos ülése) [Budapest] (2008. május 19.); Szuromi Sz.A., *Descrizione e dati specifici enucleati dal Orléans, Bibliothèque Municipale 222 (194)* [Roma] (2008. május 21.); Szuromi Sz.A., *Some 12th textual witnesses of the family of the Ivonian Panormia: XIII INTERNATIONAL CONGRESS OF MEDIEVAL CANON LAW* [Esztergom] (2008. augusztus 5.); Körmendy K., *Kanonistische Handschriften aus dem Bestand vor 1543 der Kathedralbibliothek Esztergom (Gran): XIII INTERNATIONAL CONGRESS OF MEDIEVAL CANON LAW* [Esztergom] (2008. augusztus 7.); Szuromi Sz.A., *Biblical sources in the Medieval Canonical Collections (9th-12th): SZEGEDI NEMZETKÖZI BIBLIKUS KONFERENCIA* [Szeged] (2008. szeptember 2.); Szuromi Sz.A., *Autorità della Chiesa e segno sacramentale: CONSOCIATIO INTERNATIONALIS STUDIO IURIS CANONICI PROMOVENDO, XIII CONGRESSO INTERNAZIONALE DI DIRITTO CANONICO* [Venezia] (2008. szeptember 20.); Szuromi Sz.A., *Outlines of the Medieval Concordatary Law between 1122 and 1418: LA LIBERTÀ DELLA CHIESA È PRINCIPIO FONDAMENTALE NELLE RELAZIONI FRA CHIESA E ORDINAMENTO GIURIDICO DELLA SOCIETÀ CIVILE* [Roma] (2008. szeptember 26.).

A négy év alatt a programban résztvevő három kutató által megtartott hetven konferencia-előadás önmagában is jelzi a kutatási program hatékonyságát.

2. *Írott tanulmányok:* Mivel a közlemények önálló jegyzék formájában felsorolásra kerülnek itt pusztán a legmeghatározóbb publikációkra hívnánk fel a figyelmet. A kutatási projekt tudományos eredményei folyamatosan nyomon követhetők a szakmai közvélemény számára, hiszen a részeredmények alapos bemutatására minden évben felhasználtuk a hazai magyar nyelvű *Teológia, Kánonjog, Jogtörténet Szemle*, és a *Iustum Aequum Salutare* köteteit, továbbá az idegen nyelvű *Folia Theologica, Folia Canonica* folyóiratokat. A legkiemelkedőbb eredményeink, amelyek a pre-gratianusi kánongyűjtemények szövegkritikai, paleográfiai és kodikológiai elemzéseit összegezték a *Ius Ecclesiae* (Róma – Pisa) és a *Rivista Internazionale di diritto comune* (Róma – Erice) nemzetközi szakfolyóiratokban láttak évenként napvilágot. Ezen túlmenően két monográfiát és két gyűjteményes kötetet publikáltunk (a négy műből három idegen nyelvű) a kutatási program egyes területei összegzésére. Ezek a kötetek a *Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae* sorozatban jelentek meg. Ebben kapott helyet a *MEDIEVAL CANONICAL SOURCES AND COLLECTIONS UP TO THE DECRETUM GRATIANI* előadássorozat teljes anyaga; a Körmendy Kinga kutatásait összegző *Studentes extra regnum. Egyetemjárás és könyvhasználat az Esztergomi Székeskáptalanban 1183-1543* kötet; az 1983-ban kihirdetett hatályos *Codex Iuris Canonici* 25 éves évfordulójára megjelentetett idegen nyelvű gyűjteményes kötet *Sacrae disciplinae leges. Commemorazione del 25° anniversario della promulgazione del nuovo Codice di Diritto Canonico* címmel; valamint a *Concordatary Law* című idegen nyelvű munka. Mind a három idegen nyelvű kötetnek komoly pozitív nemzetközi visszhangja volt, és helyet kaptak a legjelentősebb képzési központokban.

3. *Tudományos társasági ülés részeként:* Programunk nemzetközi beágyazottságát jól mutatja a részeredmények évente többszöri bemutatása az Instituto de Derecho Europeo Clásico ülésein: Las Palmason (minden év januárjában), Rómában (minden év májusában, szeptemberében és novemberében); és Münchenben (minden év őszén). De itt szükséges utalnunk a 2007. január 12-én Santa Cruz de Tenerife-n tartott professzori szimpóziumra Carlos Larrainzar (Tenerife), José Miguel Viejo-Ximénez (Las Palmas), Enrique De León

(Salamanca), és Szuromi Szabolcs (Budapest) professzorok részvételével, amely alapvetően hozzájárult a program 2008-as figyelemre méltó eredményeihez.

4. *Rövid beszámoló:* Az eddig felsorolt tudományos eszmecserék rövid összefoglalását a PPKE KJPI honlapjának tudományos szimpóziумait bemutató linkje alatt folyamatosan frissítettük, hogy munkánkat a PhD képzésben résztvevők és a szélesebb szakmai közönség lépésről-lépésre nyomon követhesse.

IV. A program eredményeinek hazai és nemzetközi hasznosítása és az utánpótlás nevelésbe való beépülése

1. *Az eredmények hasznosítása:* A program kutatási eredményei, annak nemzetközi beágyazottsága révén közvetlenül beépültek a világ más kutatóhelyein folyó tudományos munkába. A részeredmények rendszeres konferenciákon és tudományos társasági üléseken való bemutatása nagyban segítette a program saját munkáját és a hazai kutatások legmagasabb szintű nemzetközi elismerését. Ezt mutatja az éves *ius commune* bibliográfia, mely minden egyes programunkban publikált közleményt felsorol. De ezt jelzi a Martin Brett (University of Cambridge, Robinson College) által vezetett munkacsoport Chartres-i Ivo kutatása is, mely felhasználta eredményeinket az ivói művek kritikai elemzésébe; sőt, az általunk alkalmazott forráskezelést Prof. Chris COPPENS a *Radboud Universiteit Nijmegen* jogtörténeti képzésének keretében is ismerteti. Itt kell megemlíteni a fentebb felsorolt könyvtárakat, amelyek részletes kódexleírásainkat saját katalógusukba beillesztették. Nagy öröm számunkra, hogy a *Concordatory Law* kötet helyet kapott 2009. januárjától a *Pontificia Accademia Ecclesiastica* (Róma), azaz a Szentszék Diplomataképző Akadémiájának képzésébe, amely így közvetlenül szolgálja – a régi *ius commune* alapján – a hatályos nemzetközi jogot és annak a kutatását.

2. *A PhD képzésbe való beépítés:* Ahogy azt a pályázatban előre jeleztük, a kutatási program eredményeit a doktori képzés fő- és speciálkollégiumainak az anyagába közvetlenül illesztettük be, hogy így egy megfelelően képzett új szakmai réteg alakulhasson ki. Ezek a tárgyak a következők: *Egyházi bíráskodás az érett középkorban; A XIX – XXI. sz. kánonjogi tudománytörténete; A temetésre vonatkozó egyházfegyelem története; Canon Law History; Medieval Canonical Latin Paleography; Az egyházjog teológiája; Püspökökre vonatkozó egyházfegyelmi rendelkezések (A kezdetektől a XII. századig); Konkordatárius jog; Latinitas canonica; Teología del derecho canónico; Egyházi intézménytörténet; Az egyházjogi források tudományos feldolgozásának szempontjai; Decretisták-decretalisták (Egyházjogi tudománytörténet XII-XIV. sz.); Egyházjogi metodológia; Il peccatore e la penitenza nella chiesa; Il sacramento dell'ordine e i ministri sacri o chierici.* Az előadások egy része az ERASMUS hallgatók bevonása szándékával angol nyelven került meghirdetésre, valamint négy tárgyat a Collegio S. Norberto keretében Rómában is megtartottunk olasz, ill. angol nyelven, amely így a nemzetközi utánpótlás nevelést is szolgálja.

V. A résztvevő kutatók munkájának értékelése

A bemutatott tények alapján jól kitűnik, hogy mindhárom kutató teljesítette a programnak megfelelő kutatói munkáját. Körmendy Kinga elsődlegesen a kanonokok kánonjogi műveltségével kapcsolatos kutatásokat végezte el, ismertette előadásokban és foglalta össze önálló monográfiában. Ferenczy Rita a *ius commune* és a kánonjog viszonyát, valamint annak modern adaptációs lehetőségeit vizsgálta. Tevékenysége, mint PhD doktorjelölt, ténylegesen mérhető, hiszen az OTKA programnak köszönhetően szerzett szakmai tapasztalata nyomán 2009. áprilisában védi meg PhD disszertációját a PPKE Vallástudományi Doktori Iskolában. Szuromi Szabolcs, mint vezető kutató a kánonjogi gyűjtemények alapkutatását végezte el széles nemzetközi kitekintéssel, melynek elismeréseként 2008. augusztus 4-én a Stephan Kuttner Institute of Medieval Canon Law (München) felügyelőbizottsági tagjává választották.